

عدالت‌ترمیمی در ایران

www.ketab.ir

دکتر اکبر وروایی

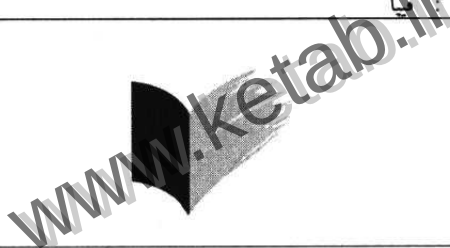
استاد حقوق کیفری و جرم‌شناسی

و عضو هیئت علمی دانشگاه علوم انتظامی امین

دکتر جهان‌شاه شکری

دکترای حقوق کیفری و جرم‌شناسی

سرشناسه	: وروایی، اکبر، ۱۳۵۰ -
عنوان قراردادی	: ایران. قوانین و احکام Iran. Laws, etc
عنوان و نام پدیدآور	: عدالت ترمیمی در ایران/ اکبر وروایی، جهانشاه شکری.
مشخصات نشر	: تهران: خرسندی، ۱۴۰۰.
مشخصات ظاهری	: ۵۳۱ ص.: جدول.
شابک	: 978-622-224-158-2
وضعیت فهرست نویسی	: فیا
یادداشت	: ص.ع. به انگلیسی: Akbar Varvaei, Jehanshah Shekari. Restorative justice in Iran
یادداشت	: کتابنامه: ص. [۴۹۹] - ۵۳۰؛ همچنین به صورت زیرنویس.
موضوع	: عدالت ترمیمی - ایران
موضوع	: Restorative justice - Iran
موضوع	: اجرای عدالت کیفری - ایران
موضوع	: Criminal justice, Administration of - Iran
شناسه افزوده	: شکری، جهانشاه، ۱۳۵۳ -
رده بندی کنگره	: KMH۲۸۵۲
رده بندی دیویی	: ۳۴۴/۵۵۰۳۲۸۸
شماره کتابشناسی ملی	: ۷۴۰۷۵۹۷
وضعیت رکورد	: فیا

انتشارات خرسندی

دفتر مرکزی: خیابان نلسون ماندلا (جردن)، بالاتر از چهارراه جهان کودک، پلاک ۶۶، طبقه اول، واحد ۳

تلفن: ۸۸۶۶۵۳۰۷ - ۸۸۶۳۷۶۲

مرکز پخش و توزیع: خیابان انقلاب، خیابان فخررازی، خیابان لبافی نژاد، نرسیده به خیابان دانشگاه، پلاک ۱۷۴،

واحد زیرزمین تلفن: ۵-۳۴-۶۶۹۷۱۰۳۴ و ۶۶۴۹۰۵۸۴ و ۶۶۴۸۴۸۵۸

پست الکترونیک: Khorsandy.pub@gmail.com

سایت اینترنتی: www.Khorsandypub.com

عدالت ترمیمی در ایران

دکتر اکبر وروایی - دکتر جهانشاه شکری

چاپ اول: ۱۴۰۰ - تیراژ: ۲۰۰ جلد - قیمت: ۲۴۰۰,۰۰۰ ریال

ISBN: 978-622-224-158-2

شابک: ۹۷۸-۶۲۲-۲۲۴-۱۵۸-۲

فهرست مطالب

پیشگفتار ۱۵

بخش نخست: تحلیل محتوایی نظریه عدالت ترمیمی و بسترهای آن در سیاست جنایی کشور

مقدمه.....	۲۰
فصل نخست: مفهوم‌شناسی عدالت ترمیمی و سیر تحول آن.....	۲۱
مبحث نخست: مفهوم‌شناسی عدالت ترمیمی.....	۲۱
گفتار نخست: عدالت کیفری و عدالت ترمیمی.....	۲۱
بند نخست: عدالت کیفری.....	۲۱
بند دوم: عدالت ترمیمی.....	۲۵
بند سوم: نقاط اشتراک و افتراق عدالت کیفری با عدالت ترمیمی.....	۳۷
گفتار دوم: سهامداران عدالت ترمیمی.....	۴۰
بند نخست: ترکیب سهامداران.....	۴۰
بند دوم: جایگاه سهامداران.....	۵۸
مبحث دوم: سیر تحول اندیشه عدالت ترمیمی.....	۶۳
گفتار نخست: ظهور اندیشه عدالت ترمیمی.....	۶۶
بند نخست: تاریخ تحولات حقوق کیفری؛ پیدایش عدالت ترمیمی.....	۶۶
بند دوم: سنجش علمی سیاست کیفری و پیدایش عدالت ترمیمی.....	۷۱
گفتار دوم: گسترش اندیشه عدالت ترمیمی.....	۷۵
بند نخست: تحول اندیشه عدالت ترمیمی در جهان.....	۷۵
بند دوم: تحول اندیشه عدالت ترمیمی در ایران.....	۸۵
گفتار سوم: دیدگاه‌های موافق و مخالف اندیشه عدالت ترمیمی.....	۸۶
بند نخست: دیدگاه‌های موافقان.....	۸۶
بند دوم: دیدگاه‌های مخالفان.....	۱۰۱

- فصل دوم: مبانی، اصول و ویژگی‌های عدالت ترمیمی ۱۰۲
- مبحث نخست: مبانی نظری اندیشه عدالت ترمیمی ۱۰۲
- گفتار نخست: اندیشه عدالت ترمیمی در آموزه‌های دینی ۱۰۲
- بند نخست: اندیشه عدالت ترمیمی در آیین زرتشت ۱۰۴
- بند دوم: عدالت ترمیمی در دین مسیحیت ۱۰۷
- بند سوم: اندیشه عدالت ترمیمی در دین اسلام ۱۱۰
- گفتار دوم: مبانی جرم‌شناختی اندیشه عدالت ترمیمی ۱۵۳
- بند نخست: جرم‌شناسی «صلح ساز» (صلح‌مدار) ۱۵۶
- بند دوم: تئوری «کنترل اجتماعی یا خودکنترلی» ۱۶۰
- بند سوم: نظریه «شرمسازی بازاجتماعی کننده» ۱۶۲
- بند چهارم: نظریه «خنثی سازی یا تئوری توجیه جرم» ۱۶۶
- بند پنجم: نظریه «الفا گرای» «جستم کیفری» ۱۶۹
- بند ششم: رویکرد «تعاملگر» یا نظریه «برچسب زنی» ۱۷۱
- بند هفتم: نظریه «روایتگری» ۱۷۴
- بند هشتم: نظریه «عدالت و انصاف» ۱۷۵
- بند نهم: نظریه «کارکردگرایی» ۱۷۶
- مبحث دوم: اصول و ویژگی‌های عدالت ترمیمی ۱۷۸
- گفتار نخست: اصول عدالت ترمیمی ۱۷۸
- بند نخست: جرم؛ روابط میان - فردی ۱۸۰
- بند دوم: جرم؛ موجب تعهد و مسئولیت است ۱۸۱
- بند سوم: التیام بخشیدن و راست گردانیدن امور ناصواب ۱۸۲
- گفتار دوم: ویژگی‌های عدالت ترمیمی ۱۸۴
- بند نخست: تحقق عدالت در مفهوم اجتماعی - انسانی ۱۸۴
- بند دوم: «خلق سرمایه‌های اجتماعی از دست رفته» و «ترمیم روابط» ۱۸۵
- بند سوم: نگاه کرامت‌مدار و انسانی به بزهکار ۱۸۶
- بند چهارم: داشتن رویکرد آینده‌نگر ۱۸۷

بند پنجم: داشتن رویکرد جامعه‌محور و مشارکتی.....	۱۸۸
بند ششم: رویکرد بینارشته‌ای.....	۱۸۹
بند هفتم: محرمانگی.....	۱۹۰
بند هشتم: رویکرد انعطاف‌پذیری.....	۱۹۰
بند نهم: شرمساری سازی باز اجتماعی‌کننده.....	۱۹۱
بند دهم: ابتناء بر صداقت و درست‌گویی.....	۱۹۲
بند یازدهم: پرداختن به عوامل زیربنایی جرم و مشکل.....	۱۹۳
بند دوازدهم: وجود عنصر «رضایت» یا «رضایت آگاهانه».....	۱۹۳
بند سیزدهم: تمرکز بر جبران صدمه و زیان.....	۱۹۴
بند چهاردهم: کارآمدی نمودن سیاست جنایی.....	۱۹۴
فصل سوم: مدل‌ها و شیوه‌های اجرای عدالت ترمیمی.....	۱۹۵
مبحث نخست: مدل‌های (موقعیت‌های) عدالت ترمیمی.....	۱۹۵
گفتار نخست: مدل‌های عدالت ترمیمی در جهان.....	۱۹۵
بند نخست: مدل الفاگرای (سیستم نظام واحد؛ بین‌خواه با نابخواه).....	۱۹۷
بند دوم: مدل تجزیه‌گرایی یا جدایی طلب (مدل ترکیبی).....	۱۹۸
بند سوم: مدل اصلاح‌گری نظام عدالت کیفری یا اصلاح طلبی.....	۲۰۰
گفتار دوم: مدل عدالت ترمیمی در ایران.....	۲۰۰
مبحث دوم: شیوه‌های اجرای عدالت ترمیمی.....	۲۰۳
گفتار نخست: اجرای شیوه‌های عدالت ترمیمی در جهان.....	۲۰۳
بند نخست: میانجیگری؛ توافق کیفری بین بزه‌دیده - بزه‌کار (VOM).....	۲۰۵
بند دوم: آشتی.....	۲۰۹
بند سوم: نشست‌های بزه‌دیده - بزه‌کار (VOC).....	۲۱۰
بند چهارم: نشست‌های گروهی خانوادگی (FGC).....	۲۱۱
بند پنجم: حلقه‌های اصلاح و درمان و سازش (RRTC).....	۲۱۴
گفتار دوم: اجرای شیوه‌های عدالت ترمیمی در ایران.....	۲۱۶
بند نخست: میانجیگری؛ نشست‌های بزه‌دیده - بزه‌کار.....	۲۱۸

پیشگفتار

مقوله آینده پژوهی و تحول خواهی در مدیریت و طراحی نظام عدالت کیفری همواره به منظور مقابله با پدیده آسیب‌زای جرم به زعم بسیاری از اربابان سیاست جنایی، امری موجه و از لوازم لایتجزای نظام‌های حقوقی کشورهای دنیا است. شکی نیست که در دنیای معاصر، چشمان عدالت کیفری کم‌سو و زبان آن کم اظهار و کم اثر گردیده است، که برای تعالی و توسعه افق‌های دید آن باید بر آن چشمان سرمه نیک جویی، صلح طلبی و به آن زبان، گفتار دادگری ترمیمی و خشونت زدایی آموخت.

بر این اساس در راستای به‌سازی کیفیت سیاست جنایی (تحول در استراتژی‌های سیاست جنایی)، در ربع آخر سده بیستم میلادی با کم رنگ شدن نقش تفکر مکاتب کیفرگرا در مقام فرآیند پاسخ‌دهی به جرم (تفکر و ادبیات علوم جنایی حاکم در اوایل دهه‌های ۶۰ و اواخر ۷۰ میلادی)، زمینه‌های شکل‌گیری مفاهیم حقوقی متعددی در نظام‌های سیاست جنایی توسط رهبران تحول‌گرا فراهم گردید، چرا که نظام‌های عدالت کیفری پس از آگاهی از فقدان اثربخشی بسیاری از واکنش‌های سزاکرانه دولتها در واکنش علیه بزه و در پی انتشار ارزیابی نتایج مثبت اندیشه‌های ترمیم مدار، بسترهای لازم را برای به رسمیت شناختن سازوکارهای ترمیمی فراهم آوردند. در واقع اندیشه «عدالت ترمیمی» با وجود مخالفان و موافقان زمانی ظهور پیدا کرد که نتایج ارزیابی‌های علمی و تجربی نشان داد که انتظاراتی که از پاسخ‌های نظام عدالت کیفری رسمی داشته می‌شد، محقق نگردید. بر اساس این رویکرد در ادبیات جرم‌شناسی آمریکایی - کانادایی بحثهایی تحت عنوان عدالت ترمیمی به وسیله اصلاح‌طلبان حقوق کیفری تحت تأثیر یافته‌های بزه‌دیده‌شناسی پدیدار شد که منجر به مفهوم سازی علمی - حقوقی اندیشه‌ای بنام «عدالت ترمیمی» در دهه ۱۹۹۰ میلادی (۱۳۶۰ شمسی) گردید.

گفتمان عدالت ترمیمی به عنوان نمایی از دادگستری خصوصی و رویکردی نوظهور و جامع در حقوق کیفری مدرن، دارای اصول و ویژگی‌های متمایز و متفاوت می‌باشد که بر اساس عناصر اختصاصی خود، توانسته است خودش را از آشکال دیگر سیاست جنایی متمایز سازد. بطوری که می‌توان گفت این اندیشه بسیاری از مفاهیم و حوزه‌های تاریخی

دور و دراز حقوق کیفری سنتی را تحت تأثیر قرار داده و خیلی سریع خود را به عنوان یک تحول و یا جنبش اجتماعی ملی و بین‌المللی مطرح ساخته است.

به دلیل اهمیت این نوع اندیشه، ضرورت چنین تحولی در دنیا مورد اذعان بسیاری از صاحب نظران حقوق کیفری و بالاخص سیاستگذاران عمومی - جنایی نیز مورد تأکید قرار گرفت، بطوری که تحت تأثیر چنین تحولاتی در سال ۲۰۰۲ میلادی، سازمان ملل متحد قطعنامه‌ای را تحت عنوان «اصول اساسی بکارگیری برنامه‌های عدالت ترمیمی در موضوعات کیفری» صادر نمود. در ادامه و نیز در طی دو سه دهه اخیر، بطور مرتب و خصوصاً به مناسبات مختلف، اصلاح‌طلبان حقوق کیفری قاطعانه و مصرانه خواهان توسعه این نوع اندیشه در برنامه‌ریزی‌های طراحی شده در امور کیفری و در تأسیس نهادهای کیفری دولت‌ها شدند. این اندیشه به سرعت در دنیا نمود عینی‌تری یافته است و در دهه های اخیر توجه چشمگیری را در سرتاسر جهان برانگیخت و به یک مفهوم مطلوب و شایع در نیل به دسترسی به تحقق اهداف عدالت کیفری مبدل گردید و سازوکارهای پیشنهادی آن، افق‌های نوینی را پیش روی نظام عدالت قضایی و کیفری دنیا ترسیم تصویر نمود.

نگاه جامع و سیستماتیک سیاستگذاری عمومی جنایی در ایران نیز از توجه به این جنبش غافل نماند و در یک انتظار هم‌نوایی، این اندیشه را به عنوان یک جزء از مجموعه های سیاست به کار رفته در یک نظام حقوقی که در پی تحقق اهدافی همچون کاهش هزینه‌های عدالت کیفری، کاهش جمعیت کیفری زندانیان، پیشگیری از تکرار جرم، توجه به بزه‌دیدگان، عدم طرد بزه‌کاران و غیره می‌باشد، به عنوان ضروریات و نیازمندی‌های امروز نظام سیاست جنایی کشورمان عمیقاً مورد توجه قرار داد و آن را پذیرفت. از طرفی پیدایش زمینه‌ها و بسترهای بسیار غنی این نوع اندیشه در چندین دهه قبل از پیدایش آن در ایران (برخلاف سایر دستاوردهای دانش جرم‌شناسی که در جوامع اسلامی - شرقی، بیشتر محصول ترجمه‌ای و وارداتی می‌باشند، عدالت ترمیمی از معدود اصطلاحاتی می‌باشد که ریشه در فرهنگ‌ها، سنت‌های بومی - دینی این جوامع دارند)، این نوع از عدالت را در دهه ۱۳۸۰ ه.ش، ابتدا وارد در مراکز علمی و دانشگاهی ایران نمود و به تدریج از سطح

متون دانشگاهی نیز فراتر رفت تا اینکه مقامات و مدیران سیاست جنایی ایران حدود ده سال بعد (۱۳۹۲ ه.ش) در پرتو گفت‌وگوهای ترمیمی و دستاوردهای مطالعات تطبیقی به برنامه های عدالت ترمیمی جنبه رسمی دادند و در نوع مدل کمینه‌خواه، وارد سیاست جنایی ایران نمودند.

این مهم در پی احساس نیاز شدید به ضرورت‌های تحول بنیادین و ترسیم وضعیتی مطلوب و نویدبخش از یک سیاست جنایی مطلوب، در اندیشه و نظرگاه پیشگامان و صاحب‌نظران عدالت ترمیمی در ایران، از جمله دکتر علی حسین نجفی ابرندآبادی، دکتر حسین غلامی، دکتر محمد فرجیها، دکتر عباس شیر و دیگران بوده و هست و همواره به گفت‌وگوهای عدالت ترمیمی به منزله نوعی سیاست جنایی مطلوب برای کسب جایگاه شایسته و بایسته آن در سیاست جنایی کشور نگریسته‌اند و در این مسیر با مجموعه‌ای از تألیفات و پژوهش‌های ارزنده، همچون کتب و مقالات متعدد مواجه می‌باشیم.

این اثر حقوقی تحت عنوان: «عدالت ترمیمی در ایران» در تلاش است تا ضمن بررسی زمینه‌ها و بسترهای اندیشه عدالت ترمیمی (بخش اول)، جلوه‌های این اندیشه در نظام حقوقی کشور را تشریح نماید (بخش دوم) و در نهایت چالش‌های پیش‌روی تدوین سیاست جنایی مناسب در قلمرو عدالت ترمیمی در کشور را تعیین و در راستای حل چالش‌های پیش‌بینی شده راهکارهای ضروری را ارائه نماید.

امیدواریم این اثر حقوقی با وجود کاستی‌هایی که دارد بتواند در گسترش ادبیات عدالت ترمیمی و فراهم نمودن کاربست برنامه‌های این جنبش و اندیشه و تسهیل مسیر رسمی سازی عدالت ترمیمی در نظام حقوقی ایران مفید باشد. انتظار دارد اساتید و صاحب‌نظران با ارائه ارشادات و رهنمودهای خود، ما را در غنی‌سازی این اثر علمی در چاپ‌های بعدی یاری بنمایند.

دکتر اکبر وروایی - دکتر جهان‌شاه شکری

تابستان ۱۴۰۰ هجری شمسی